

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 25 мамыр 2023 жыл, I бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С. Сейфуллина, 25 мая 2023 год, I часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, I part. – 2023. – Ч.1. – Б.211-214.

ЭЛЕКТРОНДЫҚ АҚША - ТӨЛЕМ ЖҮЙЕЛЕРІНІҢ ЕҢ ТАНЫМАЛ ТҮРЛЕРІ

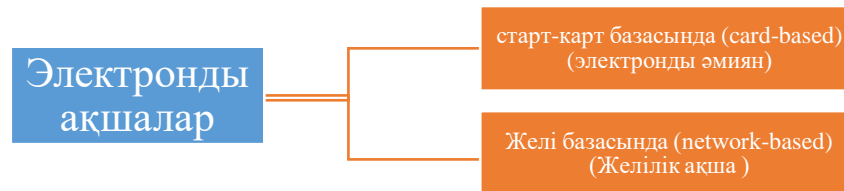
ӨОЖ 33.336.2

*Алтынбекова Ж., магистрант
Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті
Семей қ.*

Электрондық ақша - электрондық құрылғыда сақталатын және төлемдік және басқа да міндеттемелерді орындау мақсатында электрондық құралдар (байланыс арналары) арқылы бір құрылғыдан екіншісіне беріле алатын ақшалай құнды білдіреді.

Жалпы алғанда, электронды ақша-бұл компьютерлік компьютерлер мен смартфондар сияқты аппараттық құрылғыларда ақша құнын сақтаудың қауіпсіз әдісі. Бірақ, екінші жағынан, электронды ақша – бұл барлық әрекеттерді сипаттау үшін қолданылатын термин емес: транзакциялар, компьютерлік жүйелер, деректерді сақтау жүйелері және компьютерлік желілер қатысатын ақшаны сақтау.

Электрондық ақшаны жіктеу критерийлерін анықтаудың әртүрлі тәсілдері бар. Электрондық ақша түрлерін бөлетін негізгі критерийлердің бірі - электрондық ақша тасымалдаушыларының түрі (сурет 1).

Сурет 1. Электрондық ақшаның түрлері

Электрондық ақша мен төлем карточкаларының арасындағы айырмашылық төлем карточкасының банк шотына кіру құралы болып табылатындығында. Төлем карточкалары бойынша операцияларды жүргізген кезде барлық операциялар клиенттің банктік шотынан жүзеге асырылады. Электрондық ақша банк шотына байланысты емес және оларды пайдалана отырып операцияларды жүргізген кезде төлем электрондық ақшаны, бір электронды құрылғыдан екіншісіне беру арқылы жүзеге асырылады. Осылайша, оның төлем карточкасынан айырмасы, электрондық ақшаны пайдалану кезінде төлем ақшаны (қолма-қол, қолма-қол емес) пайдаланбай, бір тұлғаның (төлеушінің) екінші тұлғаға электрондық ақшаны – «эмитенттің ақшалай міндеттемелері бар ақпаратты» беру арқылы жүзеге асырылатындығында болып отыр [1].

Әлемдік практикада қолданылатын тасымалдушысына байланысты электрондық ақшаның екі түрі ерекшеленеді: Оның біріншісі – карточкалар негізіндегі электрондық ақша (card-based). Бұл жағдайда электрондық ақша карточкалар негізінде іске асырылған өнімді (микропроцессорлық карточка) білдіреді, яғни иесіне (пайдаланушыға) қолжетімді «ақша туралы», не ақшалай құн туралы ақпарат карточкаға кіріктірілген микропроцессорлық чипте сақталады және оның құны, әдетте, карточканың есептеуіш құрылғыға қосылған кезінде беріледі. Кредиттік карточка ақшаның төлем құралы қызметін атқарады. Кредиттік карточкалардың түрлері:

1. Жаңартылатын карточкалар. Дүкен, мейрамханаларда қолданылады. Карточкалардың қарыздары жабылғаннан кейін қайтадан жаңартылады.

2. Бір айлық карточкалар. Туристік фирмалармен есеп айырысу үшін қолданылады. Қарыздар айдың соңында жабылуы керек.

3. Фирмалық карточкалар. Әр түрлі фирмалар әр түрлі қызмет жөніндегі шығындарды төлеу үшін шығарылады.

4. Сыйлықтық немесе алтын кредиттік карточкалар. Олар тек жоғары жылдық табысы бар клиенттерге беріледі.

Ақша эволюциясының осы заманғы кезеңіне электронды ақшалар жүйесі сай келеді. Олардың көмегімен ақша операциялары жүргізіледі: банк есебінен ақша алу, салымдарды қабылдау, төлемдер, чектік кітапшалар беру, дебет-карточкалары және т.б. Электронды чектік кітапша болып табылатын смарт-карточкалар пайда болды [2]. Карточкалар негізіндегі электрондық ақша санатына әлемнің түрлі елдерінде құрылған, GeldCarte (Германия), Proton (Бельгия), Chip knip (Нидерланд), Cash Card (Швеция), Quick (Австрия), eNETS (Сингапур), Mondex (MasterCard) және VISA CASH (VISA) сияқты жүйелер жатқызылады.

Екіншісі желілер негізіндегі электрондық ақша (network-based) немесе «желілік ақша». Электрондық ақшаның бұл түрі телекоммуникациялық желі (Интернет) арқылы ақшалай құнды электрондық сақтау және электрондық ақшаны (эмитенттің электрондық міндеттемелерін) беруді жүзеге асыру үшін компьютерде (компьютердің қатты дискісі) орнатылған арнайы бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдаланатын желілік өнімді білдіреді. Желілер негізіндегі электрондық ақшаға электрондық ақшаның мынадай жүйелерін жатқызуға болады – PayPal (АҚШ), WebMoney (Ресей), Яндекс. Ақша (Ресей) [1].

Банктік карточкалардың ұғымы мен оның түрлері. Пластикалық карточка – бұл ақпараттың қазіргі жоғары технологиялық алып жүрушісі. Мамандардың айтуы бойынша, пластикалық карточка – бұл Қазақстанның төлем жүйесінің болашағы. Пластикалық карточка жақында тек қана қолма – қол ақшаларды емес, құжаттарды да ауыстырады (жеке куәлік немесе төл құжат орнына – карта суретімен). Барлық әлемде 2,5 миллиардтан астам адам тауарлар мен қызметтерге төлем жасау, жалақы алудың құралы және есептеудің тағы басқа түрлері ретінде пластикалық карточкаларды таңдады. Ендеше, пластикалық карточка қолма – қол ақшалармен еспетеуге қарағанда, қолайлы, әрі сенімді болып табылады. Пластикалық карточкалар шартты түрде: халықаралық, жергілікті, дебеттік, кредиттік, корпоративтік, жекешелік, құрама болып бөлінеді. Әлемде пластикалық карточканың 3 негізгі жүйесі бар: VISA, Master Card/Europay, American Express. Олардың барлығы қазіргі таңда Қазақстанда қызмет көрсетеді. 1993 жылдың соңында Almbank бірінші болып Қазақстанда Visa карточкасымен қызмет көрсетті, ал 1994 жылдан бастап – Master Card карточкасы қолданыла бастады. Қазіргі уақытта барлық елдерде шығарылған карточкалардың саны 2 миллиардтан асты. Статистика бойынша дамыған елдерде әр тұрғынға 2-3 карточкадан келеді. Қазақстанда да көп адамдардың: зейнеткерлер, бизнесмендер, шахтерлер мен студенттердің, карточкалары бар. Карточкалардың саны күннен-күнге өсуде және олар біздің өміріміздің ажырамас бөлігіне айналуға [2].

Visa Electron – ең пайдалы тарифтер бойынша ең қол жетерлік халықаралық банктік карточка болып саналады. Бұл ең қарапайым, әрі арзан халықаралық карточка. Visa Electron шет елге жол жүретін кезіңізде және күнделікті өміріңізде сізге қолма – қол ақша алуыңызға, тауарлар мен

қызметтер үшін ақы төлеуіңізге көмектеседі. Visa Electron бойынша электрондық құрылғылар: банкоматтар және POS – терминалдар арқылы қызмет көрсетіледі. Visa Classic – Қазақстанда және шет елдегі ең танымал төлем карточкасы. Қызмет көрсетудің ең пайдалы тарифтері, сондай – ақ әлемнің кез келген елінде нақты қолданылу ыңғайлылығы оны шет елге шығатындар үшін маңызды нәрсе етеді. Ол бойынша Visa логотипі бар жерлердің бәрінде қызмет көрсетіледі.

Электронды ақша өздерінің физикалық сипаттамаларына сәйкес клиент қорында сақталатын файлдар және смарт-карталар түрінде жүзеге асырылуы мүмкін. Смарт-карталар банктің пластикалық карточкаларына жақын, бірақ оның негізгі айырмашылығы мынада – егер карточка клиенттің банктегі шотына қол жеткізу құралы болса, смарт-картада нақты электрондық ақша сақталады [2].

Электрондық ақша файл түрінде кәсіпорынның қорында сақталады, оған Интернет торы арқылы эмитент сайтында қор идентификаторын енгізуден кейін қол жеткізу мүмкіндігін алуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Толпаков, Ж. С. Финансовый учет-1 [Текст]: учебник. Часть 1 / Ж. С. Толпаков. - Караганда: ТОО"Карагандинская Полиграфия", - 2013. - 508 с.
Кожаниязова, А.Л. Учет денег на предприятий [Текст] / А.Л. Кожаниязова//
Бухгалтерский учет на практике. - 2016. - №3. - С. 15-25